



Dragutin Skojčić



Marija Skojčić



Ankica Brčić i Marija Bradač



Franjo, Monika i Šimun Mraz



Ivan Vidačec i Stjepan Mraz

PRILOG POVIJESTI HLEBINSKOG KNJIŽNIČARSTVA

Osnivanje školske knjižnice 1875. godine

Počeci knjižničarstva u Hlebinama vezani su uz povijest školstva i prvu organiziranu nastavu u pučkoj školi za hlebinske đake koja je uvedena 1812. godine s jednim učiteljem i dva razreda. Nastava se tada provodila po većim privatnim kućama jer školska zgrada nije postojala. Opismenjavanje je trajalo sporo, pa je tako 1880. g. od 2004 bilo nepismeno 1009 stanovnika. Uvođenjem trećeg, kasnije i četvrtog razreda te opetovnice znatno se poboljšala pismenost stanovništva, da bi nakon stotinu godina (1981.) Hlebine imale samo 72 nepismena stanovnika. Od početaka rada pučke škole nastava je bila neobavezna, a pravo upisa imala su samo muška djeca, obično imućnijih roditelja. Prvi stručni učitelj pučke škole zvao se Vid Smrček. Broj đaka i učitelja se iz godinu u godinu povećavao, da bi pučka škola 1836., kao dvorazredna imala 130 đaka i 5 učitelja. S vremenom se (1875.) uvodi i treći razred, a samo godinu dana kasnije i četvrti. Nakon uvođenja opetovnice, 1908. godine ponavlja se staro gradivo za već završene učenike, te uzima novo radi proširenja obrazovanosti opetovničara. Opetovnice traju dvije godine, a nastava se odvija jedan dan u tjednu. Od 1875. do 1913. godine ukupan broj đaka povećao se od 108 na 171. U tom se razdoblju podiže školska zgrada, sa zidovima od pletera i slamnatim krovom koja je već za nekoliko godina bila srušena. Na istom mjestu sagrađena je nova škola od čvrstog materijala.

Uz novu školsku zgradu podignuti su i učiteljski stanovi. Generacije učenika stekle su u prvim godinama škole osnovno obrazovanje, a zahtjevi novog vremena tražili su nova znanja i viši nivo obrazovanja. U tu svrhu bili su potrebni suvremeniji udžbenici i obrazovaniji učitelji, te dopunska stručna i književna literatura. Stoga školski odbor 1875. g. donosi odluku o osnivanju školske knjižnice i čitaonice, na čelu s učiteljem Mirkom Dijanićem, koji je godinu dana ranije postavljen za ravnajućeg učitelja škole, a prema odluci Visoke kraljevske zemaljske vlade. Prve knjige školske knjižnice spominju se tek tri godine kasnije (1878.) i to Čitanka za seoske opetovnice, autora Antuna Cuvaja, a šk. g. 1893./94. u školskoj knjižnici spominje se čitanka-početnica za I., II., III., IV. i V. razred te računica. U šk. g. 1912./13. u knjižnici je bilo evidentirano 686 sv. knjiga, od čega učiteljskih 532 i učeničkih 154. Školske g. 1914./15. evidentirano je ukupno 770 svezaka, od čega učiteljskih 590 i učeničkih 180. Ukupan fond knjiga povećava se iz godine u godinu pa tako šk. g. 1919./20. broj sv. iznosi ukupno 862, od čega učiteljskih 645, a učeničkih 217. U školskoj spomenici ne navode se nazivi knjiga, premda se smatra da je vođena i posebna analitička evidencija o nazivima za knjige po učiteljima knjižničarima, no ona danas ne postoji. Mnoge knjige su u vrijeme II. svjetskog rata izgorjele u požaru koji je za vrijeme borbi zahvatio školsku zgradu, a s njima i prateća evidencija, no školske spomenice su spašene.

Nakon Mirka Dijanića, koji je školom upravljao od 1874. do 1899. g. kao deveti po redu rav-

najući učitelj, za ravnatelja škole postavljen je učitelj Lovro Dolenc (1867.-1932.) koji je upravljao školom od 1899. do 1925. godine. Dolenc se rodio u Hlebinama i jedan je od uspješnijih ravnatelja i uveliko zaslužan za napredak hlebinskog školstva. Puno je učinio za povećanje fonda knjiga školske knjižnice, kako za učenike, tako i za učitelje koji su kao članovi školske knjižnice posuđivali knjige za čitanje. Njegov učenik i rođak Franjo Dolenc, kasnije prof. biologije i dugogodišnji nastavnik Pedagoške akademije u Zagrebu, zapisao je u Hlebinskom almanahu I. da je učitelj Lovro Dolenc posvećivao veliku pažnju za povećanje fonda školske knjižnice, oplemenjujući je literaturom iz različitih znanstvenih područja. Bilo je tu knjiga iz hrvatske povijesti, biologije, hrvatskih i ruskih pjesnika, gospodarski priručnici, biblije, katekizmi, a iz književnosti hrvatski pisci: Kumičić, Šenoa, Nazor, Kozarac, Matoš, Đalski, Kranjčević, Ujević, Preradović, Galović, Gaj. Od stranih književnika bili su zastupljeni ruski klasici: Puškin, Tolstoj, Dostojevski, Gogolj, od francuskih Zola i Hugo. Hlebinska školska knjižnica po broju knjiga i različitosti autora postaje izvoriste kulture i znanja i budućih vrhunskih intelektualaca. Ravnatelj Dolenc utjecao je na visokoškolske ustanove da prihvate darovite đake na daljnje školovanje, a one slabijeg imovnog stanja da imaju besplatni internatski smještaj i knjige. Uz njegovu preporuku mnogi su hlebinski đaci završili visoke škole, preparandije, bogosloviju, filozofiju. Josip Badalić završio je bogoslovni fakultet, s kasnijim doktoratom, a Martin Imbriovčan preparandiju, te kasnije doktorirao pravo. Franjo Dolenc postao je profesor biologije, Franjo Blažotić, Barica Valeš i Dorica Katina završili su preparandiju, Blaž Dugina položio je upravni ispit za općinskog bilježnika i notara, te kasnije postao i općinski načelnik.

Općinska knjižnica

Općinska knjižnica osnovana je oko 1900. g., kojom je rukovodio Blaž Dugina (1886.-1969.). Najprije kao općinski pisar, kasnije i načelnik vodio je općinsku knjižnicu uz pomoć bivšeg učitelja Lovre Dolenca te je popunio fond knjižnice novim brojnim knjižnim naslovima. Povećanjem broja knjiga i različitim piscima i pjesnicima općinska knjižnica postiže svoj maksimum 1934. godine, nakon što je Dugina izabran za načelnika. Struktura knjižnih naslova općinske knjižnice slična je školskoj iz čega se nazire utjecaj Lovre kao glavnog izbornika literature te se iz godine u godinu povećava broj čitatelja. Godine 1910. uvodi se i obavezno članstvo u obje knjižnice. Članarina je simbolična, no ipak iz prikupljenih sredstava koliko god ona bila skromna nabavljaju se nove knjige i omasovljuje članstvo. Za posuđene knjige vodi se evidencija s datumom posudbe i datumom vraćanja. Svaki član knjižnice prilikom vraćanja knjige vlastoručno se potpisuje na prvom slobodnom listu iza korica, što je motiviralo buduće čitateljstvo. Krajem svake godine održava se godišnja skupština knjižnice na kojoj se članstvo obavještava o broju pročitanih knjiga kroz godinu te se poimenično iznose čitatelji i nazivi knjiga koje su pročitane. Čitatelj koji je pročitao najviše knjiga bio je nagrađen jednom knjigom s posvetom općinskog načelnika, odnosno ravnatelja škole. Tako je godine 1918. na godišnjoj skupštini Općinske knjižnice za najuspješnijeg čitatelja, po broju pročitanih knjiga proglašen Josip Dolenc - Kranjčev.

Propašću Austrougarske monarhije i nastankom Države SHS provedena je 1918. godine revizija školske i općinske knjižnice. Nepoćudne knjige velikosrpskom režimu izbačene su iz upotrebe, a u nastavni program uključena su u velikoj mjeri književna djela srpskih pisaca i pjesnika: Branislava Nušića, Laze Lazarevića, Radoja Domanovića, Borisava Stankovića te pjesme Zmaj Jove Jovanovića i Petra Petrovića Njegoša. Neki od naslova ovih pisaca kao što su "Sumnjivo lice", "Gospođa ministarka", "Mrtvo more", "Na bunaru", te Njegošev „Gorski vijenac“ bili su i u Hlebinama dobro prihvaćeni. Inače, Nušić, Stanković, Domanović vrsni su književnici te su duhovito i satirički ocrtavali malograđansku vladajuću elitu u predratnoj Srbiji za vladavine Obrenovića i Karađorđevića. Ovaj, po nekima, proces „balkanizacije“ novonastale države SHS dobro je prikazao Krleža u Deset krvavih godina, o čemu će kasnije biti više govora.

Slijedeća revizija, posebice školske knjižnice izvršena je nastankom Nezavisne države Hrvatske, kad su iz školskog programa izlučene knjige srpskih, a uključene knjige hrvatskih pisaca. U taj program uključena su djela književnika koji su bili potisnuti u bivšoj kraljevini SHS - dr. Mile Budaka "Ognjište", „Rascvjetala trešnja“, „Opanci dida Vidurine“, zatim Šenoa, Kumičića, Rudolfa Horvata, Ferde Livadića, Ivana Mažuranića, A.G. Matoša, S.S. Kranjčevića. Dolaskom partizana u Hlebine, 7. studenoga 1943. godine spomenuta se literatura našla na lomači u općinskom dvorištu. Vatra je na mjestu današnje Galerije gorjela i tinjala tri dana. Tada su izgorjele knjige Kumičića, Urota Zrinsko Frankopanska i Kraljica Lepa, Starčevići i Radićevi politički govori, Tolstojev Rat i Mir, Puškinov Boris Godunov i Kapetanova kći, časopis za kulturu "Vijenac", Kranjčevićeve sabrane pjesme, arhiva prijeratnih političkih stranaka, katekizmi, biblije, dokumentacija društva Hrvatski sokol etc. . . Srećom su spašene knjiga sokolskog zapisnika i arhiva katastarskog operata koji se prije rata vodio po općinama te knjige koje su se nalazile na posudbi kod članova knjižnica i neki dokumenti koji su se nalazili po privatnim kućama. Velik dio arhive HSS-a uništen je u kući Andre Gabaja, (u ulici Sokak), koju su zapalili partizani u njegovoj kući. Andro je prije rata bio tajnik HSS-a.

Knjižnica društva Hrvatski sokol

Ova knjižnica djelovala je u godinama između dva svjetska rata. Osnovana je 1924. g. Glavni osnivači bili su školski ravnatelj Lovro Dolenc i općinski službenik Blaž Dugina. Većina sokolskih društava imala je u svom sastavu i knjižnice u kojima su prevladavale knjige iz domoljubne literature, uglavnom pravaški orijentiranih književnika slično kao i u školskoj i općinskoj knjižnici. Čitatelji su bili pretežito članovi Društva Hrvatski sokol, ukupno njih 88. Među najaktivnijima bili su: Ivan Gabaj, Franjo Čop, Blaž Dugina, Jakob Dolenc, Pavao Gaži (Jandrin), Franjo Dolenc, Stjepan Dolenc, Cvjetko Gabaj, Matija Hirjanić, Franjo Mraz, Pavao Kolarek, Martin Sabolić, Franjo Šemper (Francíček), Ivan Šostarić, Franjo Tropšek, Pavao Vidaček, Ivan Sigetić, Matija Senko. Lovro Dolenc upisao je sokolsku knjižnicu u Maticu hrvatsku. Vlastima kraljevine SHS sokolaši su bili zbog domoljubne ideje "trn u oku" te su ih pod svaku cijenu nastojali ograničavati u radu, a kasnije i raspustiti. To se dogodilo kraljevim Ukazom iz prosinca mjeseca 1929. g. i za-

branom rada političkih stranaka i društava Hrvatskog sokola s ukidanjem kojih prestaju s radom i knjižnice. Umjesto hrvatskih sokolaških društava, vlada osniva "Soko" kraljevine Jugoslavije, koju bivši hrvatski sokolaši ne priznaju. Žandari provaljuju u sokolske prostorije, plijene knjige i drugu sokolašku opremu, a istu sudbinu je doživjela i hlebinska sokolska knjižnica. Spašena je ona literatura koja se trenutno nalazila po privatnim „sokolskim“ kućama.

Rezultati djelovanja sokolske knjižnice su: od 88 članova, njih 32 pristupila su frankovačkom pokretu (kasnije ustaškom), 12 ih je 1943. g. pristupilo partizanima, a u redove hlebinskih komunista svrstao se samo jedan sokolaš (1938.). Preostalih 44 bili su na liniji HSS-a, skloni mirotvorskoj politici dr. Vladka Mačeka. Uz navedene tri pučke knjižnice i čitaonice: Školske, Općinske i Sokolske, u Hlebinama je pred I. Svjetski rat i nakon rata djelovalo još desetak privatnih, te ćemo neke od njih ovdje navesti.

Duginova knjižnica i čitaonica

Vlasnik i voditelj knjižnice bio je Blaž Dugina (1886.-1969.), na kućnom broju 171. On je brojnim ukućanima, prijateljima, znancima i susjedima na književnim sastancima pročitao puno knjiga. Najviše je čitao u grupama od desetak ljudi, sakupljenih u njegovom dvorištu, ponajviše blagdanom. Prednost je davao hrvatskim klasicima: Šenoi, Kumičiću, Kozarcu, Matošu, Đalskom, Krleži, a od pjesnika Kranjčeviću, Preradoviću, Mažuraniću. Osobno je bio pretplaćen na Krležinu „Književnu republiku“, te na književne i stručne časopise. Posjedovao je Zbirku zakonskih propisa, koje je poznavao kao općinski načelnik, a kasnije i mjesni procjenitelj pri diobi zemljišta općinske zemljišne zajednice (gmajne). Čitao je i ruske romanopisce: Puškina, Gogolja, Turgenjeva, Tolstoja, zatim francuske: Hugo-a i Zolu. Čitao je i proučavao i pobožnu literaturu: Bibliju, mali i veliki katekizam (stari i novi zavjet), a sam je učio i služio se njemačkim, talijanskim, mađarskim i ruskim jezikom. Pročitao je sve Krležine romane, a najviše puta je ponavljao njegov "Hrvatski bog Mars" zanimajući se za ratne teme i događaje koje je i sam u ratu doživio. Zamjerao je Krleži što od hrvatskih domobrana pravi sprdačinu, pogrdno ih nazivajući kao vjernike "majkobožarima", a kao primjerne vojnike carevine "lazarima", "prošćenjarima" i "bagrom", a Podravce "kokošarima i tatima", dok ga je podržavao kad je govorio da su hrvatski domobrani u carevinskoj vojsci bili u odnosu na Austrijance i Mađare zapostavljeni pa čak i maltretirani, bili vezani užetom u "špange", vješani rukama uz drvo. Također je kritizirao Krležino bogohulstvo, a napose ono isticano u zbirci pjesama "Plameni vjetar". U jednoj od tih pjesama pod nazivom "Iz hrvatske krčme" Krležino bogohuljenje poprima ironiju i cinizam za vjernički puk: *"Pred svakom hrvatskom krčmom raspeti Kristuš visi, I ljudi u krčmi piju, kaj danas jesi, a zutra nisi, Ti hrvatski pijani bokci već trista hiljada dana, Ližu krvavi potok što lopti iz Kristovih rana, Kad biskup u gali kolje boga na pjevanoj misi, Pred svakom hrvatskom krčmom raspeti Kristuš visi"*.

Kao član hlebinske delegacije, Dugina je prisustvovao ispraćaju Stjepana Radića na Mirogoju, u kolovozu 1928. godine. Slušateljima na literarnim i političkim kružocima u svojoj čitaonici čitao je i tumačio Radićeve i Starčevićeve političke govore. Mlađim slušateljima više je puta kroz godinu

čitao Kumičićevu "Kraljicu Lepu", u kojoj pisac opisuje rani dio hrvatske povijesti. Nakon pročitane romana ponovio je najbitnije dijelove. Uz navedeno, čitao je o bitci pod Sigetom 1566. g. koju je hrabro vodio Nikola Šubić Zrinski, pa "Urotu Zrinsko-Frankopansku" u kojoj je prema kazivanju posebno dojmljivo slušateljstvu bila njihova pogibija u Bečkom Novom Mjestu 1671., zatim o hrvatskom banu Jelačiću, Anti Starčeviću te o političkom djelovanju Stjepana Radića. Kasnije je prepuštao važne teme iz hrvatske povijesti svojim suradnicima i sljedbenicima, bivšim sokolašima, a jedan od njih bio je Ivan Gabaj, vrsni poznavatelj Urote Zrinsko-Frankopanske. Gabaj je "Urotu" i režirao kao dramski komad koji je više puta izveden u Hlebinama, a u njoj sudjelovao i kao glumac.

Lukešina čitaonica i knjižnica

Voditelj Lukešine čitaonice je Ivan Gabaj-Lukešin. Čitaonica je djelovala od 1925. g. u Gabajevoj kući na kućnom broju 265. Ivan je rođen u Hlebinama 1906. g. gdje je završio pučku školu i dvije godine opetovnice. Bio je odličan učenik, ali bez materijalnih mogućnosti za daljnje školovanje, pa je ostao s roditeljima na obiteljskom posjedu. Bio je društveno vrlo aktivan. U Hrvatskom sokolu (1924.-1929.) vođa je mladih vježbača na spravama (prednjak), zatim kapelnik hlebinske limene glazbe koja djeluje u okviru Sokola, te vođa hlebinskih frankovaca borbenog krila, koji u Gabajevo vrijeme djeluju pod okriljem, tada zabranjene, stranke prava. Gabaja najviše nadahnjuju hrvatski pisci u djelima kojih se promiče hrvatska ideja.

U njegovoj knjižnici i čitaonici zastupljena su djela Kumičića, Šenoe, Livadića, Gaja, R. Horvata, Mihanovića, Kranjčevića, Galovića, te politički govori A. Starčevića i S. Radića. Uzori su mu bili Zrinski i Frankopani, Eugen Kvaternik, te raniji hrvatski knezovi i kraljevi, od Petra Krešimira, Domagoja, kralja Tomislava, Slavića, Zvonimira i Petra Svačića. U svojoj knjižnici posjeduje jedan od rijetkih hrvatskih leksikona pod nazivom "Hrvatske slave sjaj" u kojem su prikazani hrvatski velikani iz davnih vremena (925-1925). Zbog nauka i širenja ideja o samostalnoj Hrvatskoj, kao vođa hlebinskih frankovaca od tajnih službi kraljevine Jugoslavije bio je praćen i zatvaran te i ubijen od žandara.

Tomišina čitaonica

Po broju pročitanih knjiga i različitosti naslova, Tomišina čitaonica spada u red onih gdje su se knjige čitale svaki dan i gdje je čitanje bila životna potreba članova obitelji. Uz glavara obitelji Pavla Vidačeca - Tomišinog (1898-1962), na kućnom broju 111 živio je Pavao sa suprugom Anom (1903-1998), najstariji sin Franjo (1921-), srednji sin Josip (1921-2006) i najmlađi Ivan (1937-2003). Tomišina knjižnica i čitaonica djeluje od oko 1915.g. Bila je to uglavnom obiteljska čitaonica, u kojoj je čitao svatko za sebe, ali gotovo svi odjednom, u kućnom predahu. Fond Tomišinih knjiga bio je skroman, članovi obitelji većinom su čitali posuđene knjige iz pučkih i privatnih

knjižnica. Glavar obitelji Pavao, po političkom opredjeljenju pravaš, a kasnije Radićevac, bio je i član Hrvatskog sokola i posuđivao je knjige iz sokolske knjižnice. U njoj su prevladavali Kumičić, Horvat, Galović, Šenoa, časopisi "Vijenac", te Starčevići i Radićevi politički govori. U Tomišinoj knjižnici pročitani su svi Šenoini, Zagorkini, Krležini romani, ali i Književna republika. Pavao i njegovi sinovi htjeli su znati što piše Krleža i u svojoj Republici. O tome se nakon pročitanca štiva vodila rasprava.

Pavlovi sugovornici, uz njegovu suglasnost, zaključili su da Krleža u Književnoj republici čvrsto stoji na strani Sovjetske Rusije, da je boljševik te da čitateljstvo poziva na revoluciju i uspostavu boljševizma u kraljevini Jugoslaviji. Naročito je revolucionaran u pjesništvu, gdje u "Plamenom vjetru" poziva mase na bunt, preko "moskovskih zvona": *"A moskovska zvone zvona, pjesmu kozmopolisa, pjesmu što u nebo raste ko tonanj iz lubanja, vatre i krvavog betona, Moskovska zvone zvona, pjesmu Bastilje i pjesmu Babilona, I globus laje ko krvava doga, na kolac glavu staroga tirana gospodina Boga, I brusi se giljotina za gospodina boga i gospodina sina, A pijani bogec u našoj kerčni gnije, ko u mrtvačkoj jami, Sada u hrvatskoj kerčni crveni maršal visi u novoj rami"*. Pavlovi su Radićevci sa zaprepaštenjem primili ovo Krležino "literalno" ostvarenje i sa zebnjom u srcu osjećali zvuk „moskovskih zvona“ Poslije II. Svj. rata ta su "moskovska zvona" odjekivala sve jače i jače, kada su ruske kolhoze i sovhoze pretvarale u "naše" radne zadruge, ogolile seljaka, a iz njegovih malih parcela napravila ogromne zemljišne komplekse pune korova i trnja. Pavao je vidjevši tu pustoš znao reći da ćemo, nakon što uberemo tu silnu ljetinu sa zadružnih polja, hraniti se u zadružnim kuhinjama, ali ako se ovako dalje nastavi nećemo imati što kuhati. Tako je i bilo, Pavao je dao dobru prognozu. Radne zadruge su propale, a seljaci su iznova ohnavljali svoja privatna seljačka gospodarstva. „Moskovska zvona“ nisu pomogla ni nama ni Rusima, njihov je boljševički zvon sasvim umuknuo. Pavlov sin Franjo, premda sada u poodmaklim godinama (86) sjeća se još uvijek nekih naslova koje je davno pročitao, ali ne i imena autora knjiga. Sjeća se npr. pripovjedaka i štiva; "Sinovi kneza pećine", "Za krst časni i slobodu zlatnu", "Krvava ruka", "Na mrtvoj straži" te je i ispričao pojedine sadržaje. Najbolje se sjeća romana Janka Matka "Moć zemlje" u kojoj Matko opisuje život, pomalo, razuzdane plemenitašice Vere Jurićeve, ali vrlo lijepe, nestašne i vragolaste, koja odbacuje sve plemenitaške proscje i udaje se preko očeve i majčine volje za lijepog, pametnog i odvažnog seljaka iz Kremenice, Juru Krnečića.

Nakon Jurine smrti Vera ostade na imanju Krnečićevih, sa jednogodišnjim sinom Božidarom i svekrvom. Premda su nakon Jurine smrti Veru zvali roditelji sa sinčićem u Zagreb, ona poziv odbije i ostade kod Krnečićevih. Nakon smrti Verinog svekra vodstvo kućne zadruge preuzme Jurin brat Drago, ali se puno zaduži u trgovačkom poslu te se zadružna imovina zbog vraćanja dugova počne naglo smanjivati. Nakon smrti pl. Matije Jurića, Verinog oca, Vera naslijedi pola imanja Kremenice odijeli se od zadruge Krnečić i osnuje svoj vlastiti posjed na kojem živi sa sinom Božidarom. Božidar se pred I. Svjetski rat oženi Jelicom, koja mu rodi sina Juru. U vrijeme rata Božidar služi vojsku u Zagrebu. Nakon rata dolazi kući u Kremenicu i živi sa svojimima na imanju. Krnečićeve opet zadesi tragedija. Od španjolske groznice umire Božidar, a s bakom Verom ostaje u domaćinstvu unuk Jura. Moć zemlje učinila je Čudo u Kremenici. Plemenitašica je za ljubav postala seljanka, koja nije htjela za nikoga osim za svog suđenog Juru. Za Jurinu ljubav odbacila je lažni sjaj plemićkog života i prihvatila realnost života na selu.

Prema usmenoj predaji starih Hlebinčana, koja se stoljećima prenosila, "moć zemlje" dogodila se na području stare Struge, današnjih Hlebina. Oko godine 1550. živjela je u Strugi plemenitašica hrvatsko-ugarske krvi Marika. Upoznala se sa seljačkim sinom Zvonimirom. Ljubav između njih dvoje poprimi takve razmjere da se odluče uzeti. Vjenčanje se trebalo obaviti u Crkvi na Svetinjskom brijegu, u kojoj su već bili prvi puta ozvani. Ali nekoliko dana prije turskog napada na Đurđevac Zvonimir dobije poziv u vojsku za obranu Đurđevca. U jedno okršaju s Turcima pogine Zvonimir, a nesretna Marika ostade sama na svom posjedu. Za kratko vrijeme Turci napadnu Strugu, razore i popale selo i Crkvu i opustoše Marikino imanje. S ostalim žiteljima Struge, Marika se skloni u obližnji grad i za nju se poslije nikad više nije čulo. Nesretnu Veru zadesi Marikina Sudbina, no takovih je sudbina bilo na pretek, kada su se plemenitašice udale za seljake, a seljaci ženili plemkinjama. Moć zemlje djelovala je i djeluje svagda i na svakom mjestu. Matko je tu zemaljsku snagu obznanio među prvima.

Tomišina čitaonica posjedovala je i djela Karla Maya "Winetou", koji je tiskan u knjižari "Vinko Vošicki" i izlazio u nastavcima. Najmlađi Pavlov sin Ivan, sa svojim vršnjacima nadahnjivao se događajima s Winetouom, Old Shaterhandom, Klekipetrom, Inčučunom, starim puškarom Henryjem i ostalim junacima.

Skojićeva knjižnica i čitaonica

U starinskoj seljačkoj kući, na broju 325, u ulici zvanj Sokak, živjela je uzorna obitelj Skojić. Otac Dragutin (1908-1977), majka Marija (1910-1945), te kćerke Krunoslava (1936-2005) i Vlasta (1940-). Mlađa kći Vlasta udala se za Tomislava Lučića - Tvrтка, diplomiranog veterinara, rođenog 1926. u Livnu, umrlog 1991. i pokopanog na mjesnom groblju u Hlebinama. Skojićeva obitelj pripadala je višem intelektualnom hlebinskom krugu. Otac Dragutin dipl. pravnik, majka dipl. učiteljica, a kćerke Krunoslava i Vlasta gimnazijalke. Dragutin je kao pravnik, obnašao razne pravničke dužnosti u kraljevini Jugoslaviji, NDH i bivšoj Jugoslaviji. Bio je kotarski načelnik, kotarski pristav, te sudac za prekršaje.

U vrijeme studentskih dana Dragutin pripada Krležijanskom krugu u Hlebinama i družu se s braćom Hegedušić: Smiljanom, Mladenom, Krstom i Željkom koji Krležinim književnim djelima pridaju prvorazredni značaj. Zajedno s braćom Hegedušić, 1924.g. Dragutin je i suosnivač nogometnog kluba "Lipa" u kojem godinama igra centarfora i najbolji je lipin golgeter. Dragutinova supruga Marija, učiteljica po struci, službovala je po raznim mjestima, a od 1943. učiteljica je u Hlebinama. Marija je neizmjerljivo voljela svoje rodne Hlebine i svoje male đaćiće. Svojem je razredu ispjevala i nadahnutu pjesmicu: "Četica malih, preda mnom tu je, Med djecom tvojom, dijete sam tvoje. Mogu da dušu dadem ti snu, Seoce drago ta još sam tu". Nažalost, Marija umire mlada 1945. godine u 35. godini života.

Skojićeva privatna biblioteka obilovala je brojnim knjigama. U njoj su zastupljeni prvenstveno hrvatski romanopisci: Nazor, kojeg je obožavala Marija i Krleža kojeg je obožavao Dragutin. Iza toga su slijedili Šenoa, Kumičić, Matko, Zagorka, zatim dječja literatura, bajke i basne koju

je Marija koristila u školskoj nastavi. U njihovoj knjižnici zastupljeni su i ruski klasici: Tolstoj, Puškin, Turgenjev, Dostojevski. Svoje su knjige posuđivali na čitanje svima onima koji su to željeli. Na svim svojim knjigama imali su i oznaku pečata svoje knjižnice.

Zet Tomislav - Tvrtko, rodom iz Bosne, Livnjak davao je prednost djelima Ive Andrića. Za Tvrtka je on apsolutno bio hrvatski književnik. Između zeta Tvrtka i tasta Dragutina, ponekad se zapodjela rasprava, koji je bolji književnik, Andrić ili Krleža?

Otac Dragutin je i u vrijeme rata, kao državni službenik NDH, nastojao održati svoju knjižnicu šireći njen fundus sudjelujući u aktivno u dnevnoj politici što je manje moguće. Ali prilike su bile takve da se iz svega nije mogao sasvim isključiti. Kao kotarski pristav, 1941.g. pušta iz garešničkog zatvora nekolicinu Srba, pošto je s pravne strane procijenio da ne postoji krivnja za kazneni progono tih ljudi. Ali kad su oni nakon puštanja ubrzo prešli na partizansku stranu, Dragutin je zamalo platio ceh. Na njegovou sreću kažnjen je samo premještajem u Ludbreg, gdje je na dužnosti kotarskog pristava ostao do kraja rata. Svoju dužnost kao državni službenik vršio je profesionalno, pomažući ljudima u nevolji bez obzira s koje strane dolazili. Nakon pobjede komunista 1945.g. u novoj Jugoslaviji Dragutin je optužen za suradnju s ustašama i osuđen na 6 mjeseci zatvora. Nakon izdržane kazne, premda diplomirani pravnik s dugogodišnjim iskustvom i znanjem svjetskih jezika nije mogao dobiti zaposlenje. Nakon izvjesnog vremena, preko nekih starih veza, Dragutin se uspio zaposliti u Zadružnom savezu kotara Koprivnica i zatim kao kotarski sudac za prekršaje. S postupcima komunističkih vlasti prema seljacima Dragutin je bio kritičan prigovarajući nasilnoj socijalizaciji sela putem stvaranja seljačkih radnih zadruga. Ogorčen postupcima komunističkih vlasti zbog evidentnog ispoljavanja nasilja, znao je reći da zemlje komunizma nemaju izgleda za opstanak, jer njima upravlja jednopartijska diktatura. Zbog demokratskog opredjeljenja bio je pod stalnom paskom partijskih doušnika, a još i k tome kao praktični vjernik nije imao nikakvih izgleda da odradi svoj puni radni vijek. Umirovljen je prijevremeno, s relativno niskom mirovinom. Shrvan teškom bolesti umire u 69.g. života. Tako je završio Dragutin Skojić svoj životni vijek, u početku kao student i mladokrežljanac, ponijet idealima novog vremena, smatrajući da napisi u Krležinoj književnoj Republici donose i općedruštveni napredak. Kasnije je dolaskom NDH kao nacionalni demokrata bio uvjeren u ostvarenje hrvatskog državnog prava. Od hlebinske jezgre obitelji Skojić živa je samo kćer Vlasta, živi u Goli, a s Hlebinama ju vežu uspomene na provedeno djetinjstvo, pokojni roditelji, suprug i sestra, svi pokopani na hlebinskom groblju Kozarnice, te prijatelji i znanci u Hlebinama koje redovito posjećuje.

Katušina čitaonica i knjižnica

Na kućnom broju 298, u Malom sokaku živjela je Bara Imbriovčan (1893-1977), glava obitelji i voditeljica Katušine knjižnice i čitaonice. Uz nju su bile i njene dvije unuke, Marija (r.1929) i Ankica (r.1933) koje su rano ostale bez roditelja i bile bakine "slatke brige", sve do udaje, ali i nakon nje, sve dok je baka bila živa. Bara je vrlo mlada ostala bez muža Pavla koji je poginuo kao žrtva Čaruginih pljačkaša 1923.g. u Podgoraču kod Našica. Metkom iz pištolja ustrijelio ga je u

vlak u Prpić Mali s ciljem da mu otme novac. Pavao je bio trgovac stokom. Čarugina grupa bila je sastavljena od vojnih dezertera austrougarske vojske, a predvodio ih je Jovo Stanisavljević, zvani Čaruga. Grupa se nazvala imenom "Kolo gorskih tića", počinivši mnoga razbojstva i umorstva, naročito po Slavoniji. Razbijena je 1923.g. a njen vođa osuđen na smrt vješanjem.

Knjige u Katušinoj čitaonici bile su od hrvatskih romanopisaca i pjesnika: Šenoe, Matka, Zagorke, Nazora, Kozarca, Mažuranića, a bilo je i pobožnih knjiga kao što su katekizmi i biblije. Baku Baru i njene unuke Mariju i Ankicu, pored hrvatskih književnika i pjesnika zanimali su i ruski klasici: Puškin, Tolstoj, Dostojevski, koje su uglavnom posuđivane iz Skojićeve knjižnice. Bara je s posebnim zanimanjem pročitala roman Dostojevskog "Zločin i kazna u kom je našla sadržaj sličan onom koji se dogodio njenom mužu Pavlu ubijenom od razbojnika u Slavoniji.

U Katušinoj čitaonici bio je cijenjen Šenoa i "Zlatarovo zlato", "Seljačka buna" i "Branka". Slična sudbina, kakva je zadesila Brankinu baku zadesila je i baku Baru što se njenih unuka tiče. I Marija i Ankica, ostale su rano bez svojih roditelja, jednako kao i Šenoina Branka. Obje su bake rano ostale i bez svojih muževa, kćeri i zetova, brineći se za svoje unuke.

Pavlekova (Hegedušićeva) knjižnica i čitaonica

Knjižnicu i čitaonicu Pavlekovu osnovala su braća Hegedušić, po selu zvani Pavlekovi, oko 1950. godine, u kući svog oca Lovre u hlebinskom Donjem kraju, na kućnom broju 145. U istoj kući, u kolovozu mjesecu 1929.g. Krsto Hegedušić osniva "Slikarsku školu naivne umjetnosti". Braća Hegedušić Smiljan (1897-1987), Mladen (1899-1995), Krsto (1901-1975) i Željko (1906-2004) živjeli su jedno vrijeme u Hlebinama kod svog djeda i bake, nakon što je otac Lovro (1868-1909) umro u Donjoj Tuzli kao gimnazijski profesor. Lovro je pokopan na mjesnom groblju u Hlebinama uz ispraćaj svojih đaka, maturanata iz Bosne, koji su naizmjenice nosili njegov mrtvački kovčeg iz rodne kuće do mjesnog groblja, udaljenog oko 3 km. Nastanivši se 1909. s djecom u Hlebinama majka Dragica upisuje u osnovnu školu; Mladena u četvrti, a Krstu u drugi razred. Najstariji brat Smiljan odlazi kod tete u Sarajevo gdje pohađa gimnaziju, a već u jesen 1910. obitelj Hegedušić seli u Zagreb i nastanjuje se u Demetrovoj ulici u stanu zvanom "Pistaj", kako ga je prozvao ujak Kamilo Horvatin-Milček! Ujak Kamilo imat će kasnije snažan utjecaj na formiranje osobnosti svojih nećaka, a manje na Smiljana koji je živio kod tete u Sarajevu. Kamilo Horvatin bio je značajna politička ličnost svog vremena (1896-1958). U vrijeme Austrougarske monarhije sudionik je atentata na bana Slavka Cuvaja, a u vrijeme Kraljevine SHS, jedan od osnivača komunističke partije Hrvatske 1919. u Anindolu. Član je Politbira CK KPJ, a od 1958. član je Kominterne sa sjedištem u Moskvi. Od 1920-1927. glavni je urednik lista "Borba" te jedan od vođa lijeve nacionalne demokratske frakcije u KPJ. Od 1929. nalazi se u emigraciji, uglavnom u bivšem SSSR-u. Nestao je u Staljinističkim čistkama 1958.g. pod optužbom da surađuje s imperijalistima. Horvatin je usko surađivao s istaknutim hrvatskim komunistima, Cvijićem, Cesarcem, Adžijom i Pricom, koji su u početku djelovanja Komunističke partije Hrvatske provodili program stvaranja sovjetske (države?) Hrvatske, što se kasnije kao program gasi, te komunisti djeluju na jugoslaven-

skom planu, kao KPJ. Kamilo Horvatin postavljen je (1919) za sekretara radničke (komunističke) partije za Hrvatsku i Slavoniju. Nećak Krsto prati ga redovito po svim mitinzima i radničkim skupovima u Zagrebu i drugim mjestima. Od 1917. godine pa nadalje po Zagrebu i okolici pojavljuju se zidne parole "Živjela sovjetska Rusija", "Živjela boljševička revolucija", "Živio Lenjin".

Snažan revolucionarni zanos za oktobarskih zbivanja u Rusiji trajao je kod Hegedušićevih sve do 1938. godine, do vijesti o pogubljenju ujaka Kamila u Staljinističkim čistkama, kada su pogubljeni i još neki jugoslavenski komunisti iz Hrvatske, kao primjerice i sam generalni sekretar KPJ Milan Gorkić-Čižinski. Nakon ove tragedije kod Hegedušićevih nastupa određeno zahlađenje i oprez prema sovjetizmu, ruskom boljševizmu i staljinizmu. Ali život revolucionara se nastavlja, djeluje se na liniji partije, no sada neizvjesnije, opreznije i strašljivije. Veze hrvatskih komunista se nastavljaju, one su započete u oktobru 1917. i utemeljene 1919. Posredstvom ujaka Horvatina, Krsto 1926.g. upoznaje Krležu, Cesarca, Cvijića i Babića (Ljubu-slikara), vrlo značajne ličnosti kulturnih i političkih zbivanja svog vremena u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Pod snažnim utjecajem Krleže, Krsto kao student Akademije za likovnu umjetnost politički nastupa u debatnim studentskim klubovima promičući tezu o potrebi samostalnog likovnog izraza, a protiv utjecaja (importa) sa Zapada. Potaknuti napisom Krleže o slikarima socijalnih tema, nijemcu Georgu Groszu i Flamancu Pieteru Brueghelu, u kojem Krleža upućuje socijalistički orijentirane mlade likovne umjetnike: Hegedušića, Postružnika, Tabakovića i Juneka da slikaju po uzoru na Nijemca i Flamanca. Na likovni studij u Pariz odlazi Krsto 1926. g. i sobom nosi Krležin članak o Brueghelu i Groszu, te ga pokazuje Leu Juneku s kojim se dogovori o potrebi formiranja grupe umjetnika koja će promicati vlastiti likovni izraz, jasan širokim (narodnim) masama, a ne samo obrazovanim pojedincima. U pariškim muzejima Krsto pronalazi slike spomenutih predstavnika njemačkih i flamanskih socrealista, te u tom duhu naslika 1927.g. sliku "Bilo nas je pet vu kleti", koja se smatra prethodnicom hrvatske naivne umjetnosti i kasnije "Hlebinske slikarske škole". Na prvoj sjednici privremenog odbora grupe umjetnika održanoj 4.veljače 1929. odlučeno je da se udruženje umjetnika nazove "Zemlja". Iste godine u kolovozu mjesecu Krsto u Hlebinama osniva „Hlebinsku slikarsku školu naivne umjetnosti“, u koju uključuje Ivana Generalića i Franju Mraza kao prve darovite "učenike" i daje im poduke o slikanju na staklu i šper ploči. Govori im da stvari slikaju kako ih oko sebe vide i da ne preslikavaju razglednice i stare slike. Učenici dobro napreduju i učitelj Krsto je zadovoljan. Nakon izvjesnog vremena vježbi, uključuje ih na III. izložbu članova "Zemlje" 1931.g. u Zagrebu, zajedno s radovima zagrebačke škole grupe "Zemlja".

Tiskovine bliske vladajućim krugovima napadaju Zemljaše i optužuju ih da su njihovi radovi motivirani suviše socijalrealistički, da pozivaju na bunt i revoluciju da su protivjerski, te jednom riječi da ugrožavaju postojeći društveni poredak. Na VIII. izložbi grupe Zemlja 1935.g. zagrebačka policija zabranjuje održavanje izložbe njenih članova, te Krsto stavlja lokot na vrata Umjetničkog paviljona, kao simbol nasilja nad slobodom stvaranja, a već 29. travnja iste godine uprava Zagrebačke policije obavještava predsjednika Dragu Iblera i tajnika Krstu Hegedušića da se grupi Zemlja zabranjuje svaki daljnji rad.

Bivši Zemljaši osnivaju 1937. Društvo nezavisnih hrvatskih umjetnika, izlažu u Splitu i Pragu, a slikari naivci, Generalić i Mraz slikaju uglavnom samostalno i vremenom se odvajaju od svog

učitelja Krste, najprije Mraz, a nešto kasnije i Generalić. U vrijeme II. Svjetskog rata, točnije od 21. svibnja 1944. počinje obnova svetišta Marije Bistrice, koju preuzvišeni nadbiskup (dr. Alojzije Stepinac op.p.) povjerio akademskom kiparu prof. Kerdiću, akademskom slikaru prof. K. Hegedušiću i arh. Freudenreichu. (Krstu u stručni tim na Marija Bisticu uključuje i svog učenika Ivana Generalića, koji će tamo naučiti tehniku slikanja na žbuci (freske). Poslije rata Generalić obučava drugu generaciju slikara Hlebinske škole: Franju Dolenca, Franju Filipovića i Dragana Gažija, pa se na taj način tradicija Hlebinske slikarske škole nastavlja i širi sve do današnjih dana.

Nakon osnutka grupe Zemlja, braća Hegedušić osnivaju u svojoj kući u Dolnjem kraju knjižnicu i čitaonicu sa zavidnim fondom knjiga. Uz hrvatske klasike, među kojima dominira Krleža, zastupljeni su ruski i francuski pisci. Od domaćih pisaca pored Krleže prevladavaju književnici lijeve, marksističke orijentacije: Cesarec Adžija, a od ruskih marksista Maksim Gorki, Fjodor Vasiljević Gladkov, s romanom "Cement" u kojem prikazuje borbu demobiliziranih crvenoarmejaca za obnovu radničke tvornice nakon oktobarske revolucije. Gladkov opisuje previranja u sovjetskoj Rusiji, portretirajući razne partijske funkcionere koji provode partijske čistke, te birokrate u komunističkim redovima, koje izvirgava humoru i satiri. Zastupljen je u Pavlekovoj knjižnici i poznati američki materijalist Sinclair, koji u svojim romanima: Kralj Ford, Đungla, Boston i Petrolej opisuje stanje američkog društva u tijeku američke i svjetske krize kapitala i lova na komuniste, u SAD-u.

U Pavlekovoj čitaonici prednost imaju štiva iz Krležine književne Republike. Proučava se i analizira život i rad Lenjina, utjecaj kolektivne umjetnosti na radničke i seljačke mase, utjecaj zelenog kadra na daljnji tijek boljševičkog pokreta. Kritički se razmatraju stanovišta klasičnih filozofa Kanta i Hegela i štetnost njihove mirotvorne politike na daljnji tok boljševičke revolucije. Kritizira se Tolstojevo mirotvorstvo i njegov kršćanski antiimperijalizam nedovoljno radikalno za potporu boljševizmu. I Dostojevski nije revolucionar, jer je kršćanin i vjernik i tvrdi da proleterska revolucija rađa novi boljševički imperijalizam. Kritizira se i Radić, kao predstavnik i zastupnik seoskih kulaka, katoličkog klera i "majkobožar", a ne kao zaštitnik seoskog proletarijata. Uz bok Gorkom, Majakovskom i ostalim ruskim marksistima mogu se svrstati naši Krleža, Cesarec, Adžija, Prica...

U Krstinoj grupi za debatu o temama Književne republike bili su hlebinski studenti iz nogometnog kluba Lipa. Izvan obiteljskog Hegedušićevog kruga u raspravi su sudjelovali Zlatko Petrušić student medicine, Franjo Blažotić preparandist, Franjo Dolenc student biologije, Stjepan Dolenc općinski bilježnik, Dragutin Skojić student prava, Stjepan Bardek student prava, Đuro Hegedušić gimnazijalac, Martin Imbriovčan preparandist, Ivan Šostarić gimnazijalac i Franjo Mraz seljak slikar. Osim braće Krste i Mladena, marksističku doktrinu, prihvatili su Franjo Mraz i Ivan Šostarić. U Hlebinskom almanahu II „Hlebine u srcu“ (1996) objavljen je dio razgovora Krste Hegedušića s J. Depolom iz 1967.g kada Krsto ojađen stanjem u hrvatskoj naivi izjavljuje da njegov hlebinski eksperiment nije uspio i da se mnogo toga vezano za grupu Zemlja s vremenom pokazalo promašenim. Ali ako je promašen moj hlebinski eksperiment, uspjelo je i afirmiralo se ono što je iz njega proizašlo, a to je naivna umjetnost. Krsto dalje ističe, da uskoro doći vrijeme kada će se saznati što se svojevremeno događalo na planu politike međunacionalnih

odnosa u Jugoslaviji pa će se razmrsiti i taj gordijski čvor. Od svega je najbitnije da je dalekih tridesetih godina bačeno zdravo sjeme u hlebinske brazde, koje je niklo i urodilo bogatom ljetinom nazvanom Hlebinska slikarska škola. Kad mu je brat Smiljan prigovorio da bi Književnu Republiku (1923, 1924, 1925) Krleža isto tako trebao uređivati i tiskati na ijekavici, a ne ekavici, Krsto mu je lakonski odgovorio da je svaka forma dopuštena ako doprinosi sadržaju. Smiljan je nezadovoljan i sa sadržajem predgovora "Podravske motive" koje je Krleža napisao Krsti 1933.g. te u svom pismu prijatelju Štefani Lebinču, 7. prosinca 1982. piše: "Kada je Krleža 1933.g. pisao uz Podravske motive Krste Hegedušića svoj "predgovor" nije prije toga uopće znao da je Krsto još 1927. i 1928. počeo podučavati nadarene dečke u Hlebinama izvornom slikarstvu, da bi ga mogao (Krleža op.p.) nadahnuti. Jer ako ćemo pravo, pravo "nahnuće" dobivali smo mi braća, uključiv i Krstu, od našeg ujaka Kamila Horvatina (Milčeka), prvog urednika "Borbe" i jednog od osnivača komunističke partije Hrvatske, još 1919.g." Očito da Smiljan nije bio sklon Krleži i njegovom naglašenom doprinosu za nastanak i razvoj hrvatske naivne umjetnosti, pa stoga prvi plan za zasluge stavlja ujaka Kamila. Nastanak Hlebinske slikarske škole, koju je osmislio i utemeljio Krsto Hegedušić, brat Smiljan pripisuje i prirodnoj darovitosti Hlebinčana, dok političku pozadinu Zemlje, koja se svakako treba uzeti u obzir, nikad nije isticao u prvi plan. Kada se uzme u obzir da je Zemlja, kao grupa nestala, a Hlebinska slikarska škola traje, onda je Smiljan potpuno u pravu. Zaslugom Krste i njegovih učenika, napose iz prve generacije, Hrvatska naivna umjetnost i Hlebinska škola ušla je u sve svjetske enciklopedije, a koliko će dugo djelovati bez Hegedušića i Generalića, prepušteno je budućnosti.

U pismu Štefani Lebinču, 30. 08.1980. Smiljan, navodi: "Osnivanje šport kluba "Lipa" bilo je presudno, ne samo za kulturni razvitak Hlebina, nego i za stvaranje preduvjeta za iznenadnu pojavu fenomena naivne umjetnosti i osnivanje "Hlebinske slikarske škole". Da se nisu hlebinski dečki sastajali, da nije došlo do drugarstva i uske suradnje na športskom polju između tzv. školaraca i dečkov iz sela, seljačkih sinova, ne bi došlo ni do naivnog slikarstva, ni do Hlebinske slikarske škole. Da nije bilo Lipe i stvarno velikog slikara, jednog od najvećih hrvatskih umjetnika, a može se reći i svjetskih, da nisu postojali sticajem povoljnih i sretnih okolnosti preduvjeti dataj nadareni umjetnik Krsto, istovremeno i športas i izvrstan organizator, naše bi selo i dalje živjelo u jednoličnoj učmalosti, samo bi možda koji nadareni dečkić risal krave na plotu ili na škrniclu i katkada zabezeknuto gledal divni zalaz sunca, a noću kako srebrni mjesec nečujno putuje preko horizonta.

Mraskova čitaonica i knjižnica

Najprije čitaonica, a kasnije i kao knjižnica nastaje oko 1920. godine u kući Šimuna (1875-1951) i Monike (1882-1944) Mraz, na kućnom broju 207. Voditelj je kućevlasnik Šimun, prvotno simpatizer i član Stranke prava. Nakon smrti Ante Starčevića i raskola u pravaškoj stranci Šimun pristupa Hrvatskoj Republikanskoj seljačkoj stranci (HRSS), koju 1920. vodi Stjepan Radić. Još kao praški student, Radić 16. listopada 1896. posjećuje Hlebine i odsjeda kod svog studentskog

kolege Svetimira Korporića. U kući Šimuna Mraza sa svojim pristašama drži pouzdani sastanak, te upućuje pouzdanike kako trebaju glasovati na predstojećim izborima zakazanim za 24. travnja 1897.g. Predizborna utakmica u Hlebinama i Podravini vodila se između dviju najjačih stranaka, pravaša i mađarona. Prve je predvodio mjesni učitelj Lovro Dolenc, a druge školski ravnatelj Mirko Dijanić. Pošto tada Radić još nije bio stranački organiziran, svakako je bio sklon pravašima, čiji je program bio kasnije temeljem i za njegov HRSS u cilju stvaranja neovisne Republike Hrvatske. S mađaronima bio je u neprestanom sukobu, a posebno se žestoko sudario s njihovim vođom Khuenom Hedervarjem, koji je u to vrijeme (1883-1903) bio i hrvatski han. Na izborima održanim 24. travnja 1897. u Hlebinama i Hrvatskoj pobjedu odnose pravaši. Otada utjecaj mađarona sve više slabi te ozglášeni Hedervarv 1903. napušta bansku stolicu. I Stjepanov brat Antun Radić prilikom svakog dolaska u Hlebine odsjeda kod Šimuna Mraza, čija je oveća kuća bila pogodna za pouzdane sastanke. Na jednom od tih sastanaka osnovan je i hlebinski HRSS oko 1921-22. g. Nakon osnutka stranke, početkom 1923.g. Stjepan Radić drži u Hlebinama, ispred zgrade općine predizbornu skupštinu kojoj prisustvuje preko tisuću mještana. Na izborima za ustavotvornu skupštinu, održanim 1. ožujka 1923. godine Radićeva lista na nivou Kraljevine SHS dobiva 22 posto glasova, ili 70 mandata u skupštini, što je u stranci ocjenjeno vrlo dobrim uspjehom. U Hlebinama i Podravini pobjeda Radićeve stranke bila je gotovo stopostotna. U Mraskovoj čitaonici se nakon provedenih izbora, analizira pobjeda Radićeve stranke u Hlebinama i okolici, te razrađuju planovi za omasovljavanje članstva.

Nakon izbora 1925.g. Radić priznaje Vidovdanski ustav i monarhiju, odriče se hrvatskog republikanizma, pušten je iz zatvora te postaje ministar prosvjete u Pašićevoj vladi u kojoj ostaje sve do 1. veljače 1927.g. Zbog Radićevog odustajanja od Republikanizma odriču ga se mnogi sljedbenici, pa tako i velika većina u Hlebinama predvođena Blažom Duginom i Šimunom Mrazom. Nezadovoljnici pristupaju pravašima predvođeni dr. Stjepanom Bućom, kasnije frankovcima. Pod zagonetnim okolnostima Šimun pogiba i on 1931. g, te se od tada gasi i njegova politička čitaonica. Nakon dužeg prekida čitaonice, nakon izdržane zatvorske kazne zbog suradnje s logorom na Jankapusti, Mraskovu čitaonicu obnavlja sin Franjo 1939. g.

Oko 1950.g. Franjin nećak Stjepan, kao polaznik osmogodišnje škole počeo je prikupljati stare knjige, te nakon izvjesnog vremena sakupio nekolicinu knjiga za nastavak čitanja u kući Mraskovih. U to vrijeme hlebinski su dječaci masovno čitali Winetoua, oduševljavajući se indijanskim poglavicama i međusobnim borbama između njihovih plemena. Winetouove nastavke raspacavala je Tomišina knjižnica, a iz nje se Mraskova knjižnica snabdijevala posudbom i drugih knjiga, izdanjima časopisa "Vijenac", Zagorkinom Gričkom vješticom, Matkovim romanom "Moć zemlje", Šenoinom "Seljačkom bunom", Zlatarovim zlatom, Cesarčevim "Sinom domovine". "Sin domovine" bio je zanimljiv pravaški orijentiranim čitateljima. Cesarec, nadahnut vođom Rakovičke bune Eugenom Kvaternikom (1871) prikazuje ga kao revolucionara i borca za otcjepljenje Hrvatske od Augtrougarske monarhije, te mučenika koji na kraju pogiba sa svojim suborcima u Rakovici. Priče starih Hlebinčana o pojavi nestvarnih bića budile su interes za čitanje Zagorkinih romana, Gričke vještice i Tajnih krvavog mosta. Za mladiće od petnaestak godina Zagorkina Tajna krvavog mosta bila je koliko zanimljiva, toliko i stravična.

Od čitanih pisaca iz Mraskove čitaonice je i Mile Budak s romanima Rascvjetana trešnja i Ognjište. U Ognjištu Budak prikazuje seoski život žitelja ličkog sela Sveti Rok, svog rodnog mjesta.

Knjižnica i čitaonica Seljačke sloge

Ova knjižnica i čitaonica djelovala je u prostorijama bivše Zemljišne zajednice zvane "Straža" na mjestu današnje Galerije naivne umjetnosti. Smatra se da je bila pod nadležštvom ljevokrilnog HSS-a kojim je rukovodio Franjo Gaži, Kovačev. Knjižnica je protežirala ljevokrilnu marksističku literaturu preko djela Krležine Književne Republike, te Adžijina, Pricina i Cesarčeva izdanja. Desno orijentirani list "Nezavisnost" u članku od 25.VI.1938. pod naslovom "Kako neka gospoda u selu prikazuju političku situaciju" navodi da je Krsto Hegedušić održao predavanje dne 5.VI.1938. u prostorijama "Sloge o političkoj situaciji u svijetu". Nadalje piše da je Krsto napao "Nezavisnost" kao profašistički, a da je na predavanju bilo jedva petnaestak ljudi, koji su došli više reda radi jer Pavlekova knjižnica snabdijeva Sloginu raznim knjigama, koje su pune "marksističke demokracije". Krsto se okomio i na režime u Italiji i Njemačkoj kao diktatorske, a prešutio komunističku i diktatorsku strahovladu u Rusiji.

Zaključak

Krajem 19. stoljeća, otvaranjem prvih pučkih knjižnica i čitaonica, čitanje književnih djela u Hlebinama uzima sve veći zamah, osnivanjem knjižnica postavljaju se stručni voditelji koji brinu o obnavljanju i povećanju knjižnog fonda, o učlanjenju novih članova, o visini članarine, ažurnosti evidencije, zaduženjima i razduženjima itd. Paralelno s pučkim nastaju privatne knjižnice i čitaonice. Prvenstveno ih uvode obrazovaniji mještani: učitelji, općinski službenici, predsjednici političkih stranaka, pa i poljodjelci koji nisu iz bilo kojih razloga mogli nastaviti daljnje školovanje. Kupnjom i posudbom knjiga osnivaju se nove knjižnice i čitaonice kojih je s vremenom sve veći broj. Jedna pročitana knjiga izaziva želju za drugom. Pojedini čitatelji u nedostatku knjiga u selu, učlanjuju se u gradsku knjižnicu u Koprivnici, a neki kupuju ili posuđuju knjige izravno iz tiskarnice "Vinko Vošicki". Vrlo čitana izdanja bila su „Winetou“ Karla Maya, zatim časopisi "Tako vam je bilo nekoć", te izdanja Krležine „Književne republike“, također tiskana kod Vošickog.

Svaka hlebinska knjižnica odnosno čitaonica imala je utjecaj na čitatelje. Premda isto štivo pročitano od mnoštva čitatelja, pojedinci su tumačili na svoj osobni način. Ali primjerice u Dugininoj čitaonici nije bilo dileme oko glavne Kumičićeve poruke Hrvatima iz romana "Kraljica Lepa", a ona je bila, da Hrvati moraju biti složni ako žele ponovno uspostaviti svoju vlastitu državu, te stoga ni pod kakvim uvjetima bilo kakve, "pacte convente" ne dolaze u obzir. Poruka iz Skojićeve čitaonice, bila je da treba čuvati državu Hrvatsku. Tomišina čitaonica obilovala je literaturom za odrasliju djecu koja su i sama mogla čitati i shvaćati sadržaje. Tomišini su među prvima u selu došli do izdanja romana „Winetou“. Igrajući se borbe Indijanaca i bijelaca oplemenjivala se dječja

mašta i nadahnjivala junacima kao što su bili Vinetou, Old Shatrehand, Kleki Petra, Inčučuna, a koje je svaki sudionik "borbe" želio glumiti. Kod Tomišinih se nalazila i domoljubna literatura, "Vijenac" s kojom su se mladi nadahnjivali u hrvatskom duhu.

Lukešina čitaonica, Ivana Gabaja okupljala je odrasle pravaše, mlađe dobi, pod frankovačkim okriljem s ciljem da prema nauku Ante Starčevića stvore neovisnu Hrvatsku. Stoga su Kumičićeva djela bila kod Gabajevih dominirajuća. Kranjčevićeve pjesme također. Ivan Gabaj je svoj život položio na oltar domovine 1933.g. ne dočekavši proglašenje države Hrvatske 1941., g. Iz Mraskove čitaonice stizale su iste poruke, premda su ukućani i njihovi istomišljenici bili svijesni činjenice da svaka borba za državnu samostalnost nosi i žrtve.

Pavlekova knjižnica i čitaonica po obrazovnom nivou njenih voditelja bila je među najjačima u selu. Braća Hegeđušić, svi od reda visoko ljudi obrazovani, jednostavni i pristupačni, našli su sebi ravne intelektualce u selu s kojima su se družili. Pored njih Krsto kao vrsni slikar i pedagog pronašao je talentirane seljačke momke, Generalića i Mraza. Kroz Pavlekove radionice prošli su naivni slikari, nogometaši, tamburaši, čitatelji marksističke i nemarksističke literature, Pavlekova je knjižnica obilovala literaturom za svačiji ukus. Krsti ipak su za realizaciju programa Zemlja bili najpotrebniji o slikari, koji su preko sorealističkih motiva prikazivali težak život podravske seljake i sve nedaće koje su ih u životu pratile: rekvizicije, poplave, žandarsko nasilje nad buntovnicima, seoske prosjake, leševe, ali i debele uhranjene "popove" koji za sobom vode procesiju "majkobožara" što je protumačeno kao povreda vjerskih osjećaja što nije moglo proći bez reakcije vladajuće garniture crkvenih velikodostojnika pa i običnih vjernika. Kao najveće Krstino ostvarenje ujedno i sela Hlebina ostalo je naivno slikarstvo.

BILJEŠKE I LITERATURA:

1. Stjepan Mraz - Ivan Pakasin: Starija povijest Hlebina, Hlebinski almanah I, Hlebine, 1984.
- 2.. Dragutin Feletar: Razvoj naseljenosti stanovništva hlebinske Podravine, Hlebinski almanah I, Hlebine, 1984.
3. Ivan Novosel: Svećenici iz Hlebina i župnici u Hlebinama, Hlebinski almanah II, Hlebine, 1996.
4. Dragutin Feletar: Razvoj naseljenosti stanovništva hlebinske Podravine, Hlebinski almanah I, Hlebine, 1984.
5. Cvjetko Pleskalt: Razvoj školstva u Hlebinama, Hlebinski almanah I, Hlebine, 1984.
6. Stjepan Dolenc: Znameniti hrvatski državotvorci u Hlebinama, Hlebinski almanah II, Hlebine, 1996.
7. Stjepan Dolenc: Društvo Hrvatski sokol u Hlebinama, Hlebinski almanah II, Hlebine, 1996.
8. Stjepan Dolenc: Blaž Dugina, hlebinski političar, prosvjetitelj i revolucionar, Hlebinski almanah II, Hlebine, 1996.
9. Miroslav Krleža: Hrvatski Bog Mars, Zagreb, 1995.
10. Miroslav Krleža: Pjesme iz Hrvatske krčme, Plameni vjetar, Zagreb, 1983.

11. Miroslav Krleža: Defetizam u proleterskim masama, Deset krvavih godina, Zagreb, 1957.
12. Miroslav Krleža: Ivan Meštrović vjeruje u Boga, Deset krvavih godina, Zagreb, 1957.
13. Miroslav Krleža: Stjepan Radić u Beogradu, Stjepan Radić na odru, Deset krvavih godina, Zagreb, 1957.
14. Josip Horvat: Ante Starčević, Zagreb, 1990.
15. Eugen Kumičić: Kraljica Lepa, Rijeka, 1992.
16. Stjepan Mraz: Hrvatski državotvorni pokret i njegov odraz na Hlebine, Hlebinski almanah II, Hlebine, 1996.
17. Franjo Blažotić: Počeci nogometa u Hlebinama, Hlebinski almanah I, Hlebine, 1984.
18. Eugen Kumičić: Urota Zrinsko-Frankopanska, Varaždin, 2002.
19. Miroslav Krleža: Pjesma iz hrvatske krčme, Plameni vjetar, Zagreb, 1983.
20. Janko Matko: Moć zemlje, Zagreb, 1986.
21. Karl May: Winnetou, Opatija, 1995.
22. Miroslav Krleža: O dragom Bogu i grofu Luji Vojnoviću, Književna Republika, Zagreb, 1924.
23. Ivo Andrić: Travnička Hronika, Zagreb, 1962.
24. Ivo Andrić: Prokleta avlija, Novi Sad, 1984.
25. Hrvatski leksikon: Jovo Stanisavljević Čaruga, sv. A-K, Zagreb, 1966.
26. F.M. Dostojevski: Zločin i Kazna, Varaždin, 2004.
27. August Šenoa: Branka, Zagreb, 1981.
28. Drago Šimundža, Bog u djelima hrvatskih pisaca, Zagreb, 2005.
29. Fran Galović: Z mojih bregov, Sabrana djela Frana Galovića, Koprivnica 2005.
30. A.G. Matoš: Gospa Marija, Sabrana djela, Pjesme pečalba, Zagreb 1973.
31. Ivan Horvat Hlebinski: ZANJI PLES, Hlebinski almanah II, 1996.
32. Ivan Horvat Hlebinski: Na mrtvi straži, Mamain list, Hlebinski almanah I, Hlebine, 1984.
33. Miroslav Krleža: Khevenhiller, Balade Petrice Kerempuha, Split, 2006.
34. Mladen Hegedušić: Akademik Krsto Hegedušić i Hlebine, Hlebineski almanah I, Hlebine, 1984
35. Zdravko Dizdar: Politika ljevice na području Koprivnice od 1929. do 1941., Podravski zbornik 2002, Koprivnica, 2002.
36. Monografija Krsto Hegedušić: Zagreb, 1974.
37. Mladen Hegedušić: Akademik Krsto Hegedušić i Hlebine, Hlebinski almanah I, Hlebine, 1984.
38. Melita Miholek: "Zemlja", Zagreb, 1929.
39. Željko Hegedušić: Obitelj Hegedušić i Hlebine, Hlebinski almanah II, Hlebine, 1996.
40. Franjo Blažotić: Počeci nogometa u Hlebinama, Hlebinski almanah I, Hlebine, 1984.
41. Monografija Ivan Generalić: Zagreb, 1973.
42. Miroslav Krleža: Dostojevski i Lenjin, Književna Republika, Zagreb, 1924.
43. Isto: Imanuel Kant: O vječnom miru
44. Isto: O momentu sadašnjice u ruskoj književnosti
45. Isto: Stjepan Radić u Hrvatskoj
46. Josip Depolo: Kroz povijest Hrvatske naivne umjetnosti, Hlebinski almanah II, Hlebine, 1996.

47. Štefina Lebinec: Smiljanova pisma, Hlebinski almanah II., Hlebine, 1996.
48. Stjepan Radić: Politički spisi, govori, dokumenti, Zagreb, 1995.
49. Stjepan Mraz: Hrvatski državotvorni pokret u Hlebinama i njegov odjek u Podravini, Podravski zbornik 1998-1999., Koprivnica, 1999.
50. Dražen Ernečić: Govor Stjepana Radića u Koprivnici 8. svibnja 1921.godine, Podravski zbornik 2006., Koprivnica, 2006.
51. Željko Krušelj: U žrvnju državnog terora i ustaškog terorizma, Koprivnica, 2001.
52. Silvije Strahimir Kranjčević: Pjesme, Moj dom, Zagreb, 1948.
53. Marija Jurić - Zagorka: Tajna krvavog mosta
54. Antun Gustav Matoš: Feljton malih novina, Sabrana djela, Zagreb, 1973.
55. Mile Budak: Ognjište - Roman iz ličkog seljačkog života, Knjiga I.-IV., Zagreb, 1990.
56. Milan Marušić: Kronika Krbave i Udbine kroz stoljeća, 1999.
57. List „Nezavisnost“: Kako neka gospoda u selu prikazuju političku situaciju Koprivnica 25.VI.1938.